

Meltem Türköz, “Bu Soyadı Alınmamış İse...” Ulus İnşası ve Soyadları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, 224 s.

İsmail BÜYÜKKARADOĞAN^{*}

Ronald Barthes’in (2014, s. 185) dikkat çektiği ve yorumladığı ikonik bir fotoğraf, soyut toplumsallığın oluşmasında söylemin önemine işaret etmektedir. Söz konusu fotoğraf, Fransız bayrağı altında Fransız askeri üniforması ile selam veren ve aynı zamanda gözleri bayrağa dikilmiş bir zenciye betimlemektedir. Bu sahne, sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasındaki ilişkiyi dönüştürerek silikleştirmekte ve farklı bir anlamsal-duygusal kategorinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kategoriler yeni anlamın vurgulanmasına da katkı sağlar. Bu anlam, Fransız bayrağı altında sömürgeci ve sömürgeleştirileni homojenleştirerek ortak bir potada eritmeye çalışan üstdil kendisidir. İncelemeye konu olan Meltem Türköz’ün eseri de tıpkı bu hikâyede olduğu gibi soyadının homojenleştirici yapısını vurgulayarak Barthes’in bahsettiği gibi bir üstdil yaratımı olarak soyadları bağlamında Türkleştirmeyi ön plana çıkartmaktadır. Nihayetinde soyadı oluşturmanın en önemli bileşeni dil iken, homojenleştirici unsur olarak dilin kullanımı ve kelime seçimi de soyadları etrafında kristalleşmektedir.

Türköz’ün eseri 2004 yılında University of Pennsylvania’da Folklor alanında doktora tezi olarak sunulduktan sonra 2018 yılında Pallgrave Macmillan tarafından *Naming and Nation-building in Turkey: The 1934 Surname Law* özgün adıyla yayımlanmıştır. Bu yazıya konu olan eser ise 2023’te “Bu soyadı alınmamış ise...” *Ulus İnşası ve Soyadları* başlığı ile İngilizce baskısının gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş hali olarak İletişim Yayınları tarafından basılmıştır. Dilbilim, folklor, gösterge bilim ve sözlü tarih gibi çeşitli alanlarla ilgilenen Türköz, Boğaziçi Üniversitesi, Işık Üniversitesi ve University of Pennsylvania’da misafir ve yarı zamanlı araştırmacı olarak çalışmıştır.

Bahsedilen eserini yedi bölüm ve 224 sayfa olarak kurgulayan Türköz, genel hatları ile çalışmanın teorik çerçevesini oldukça akıcı ve yoğun olmayan bir anlatım biçimiyle beraber verirken

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ismail.buyukkaradogan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9820-1366

How to cite this article/Atıf için: Büyükkaradoğan, İ. (2024). “Bu Soyadı Alınmamış İse...” Ulus İnşası ve Soyadları (Kitap İncelemesi), *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 12(2), 341-346. DOI: 10.14782/marmarasbd.1470418

soyadı edinme pratiklerinin sosyo-ekonomik gerekçelerini, James Scott'a referansla devletlerin tebaalarına uyguladıkları okunaklılık (legibility) uygulamalarından hareketle incelemektedir. Kitabın teorik çerçevesi ayrı bir bölümde incelenmek yerine uzun bir giriş bölümünün altında çeşitli alt başlıklar ile sunulmuştur. Giriş bölümü, teorik çerçevenin yanında, çalışmanın yöntemini, ilgili literatürü, tarihsel arka planı ve kitabın bölümleri hakkında kısa bilgileri içermektedir. Bu bölüm soyadı verme ve alma pratikleri hakkında okuyucuyu teorik ve kuramsal olarak bilgilendirmektedir. Türkiye'de soyadı alma ya da verme biçimlerinin esasında bir ulus inşası süreci olduğu temel hipotezi ile yazar, soyadı kanununu meclis tutanakları, çeşitli arşiv belgeleri ve dönemin yazılı-görsel kaynaklarını inceleyerek değerlendirmektedir. Aynı zamanda bu incelemeleri döneme şahitlik etmiş altmış kişiden oluşan bir sözlü tarih çalışması ile de zenginleştirmektedir. Dolayısıyla Türköz'ün çalışması Türkiye'nin 1930'lı yıllarda geçirmiş olduğu ulus inşa sürecini farklı bir temayı merkezine alarak tekrar okumaktadır. Çalışmasında Scott'un kavramsal izleğinden yararlanan Türköz, soyadı alma-verme pratiklerini modern devletin idari ve mülkü olarak düzenliliği açısından değerlendirmektedir.

Eserin birinci bölümü, "Soyadı Üretimini Tarihsel ve Kültürel Bağlamı: Türkoloji Dil Devrimi ve Soyadları" olarak başlıklandırılmıştır. Yazarın bu bölümde temel amacı "Türkçenin tarihsel ağırlığı olan bir dil olarak tanınmasının nasıl gerçekleştiğinin izini sürmektedir" (2023: s. 45). Yazara göre Türkçenin bu tarihsel arka planı arkeolojik keşifler ile ortaya çıkan eski Türkçe metinler aracılığıyla sağlanmaktadır. Yazar, Osmanlı'yı göz ardı ederek Türkçeye itibarının geri verilmesi fikrini, Türkçeyi Batı dil ailesi içerisinde konumlandırma girişimi olarak değerlendirmektedir. Yazara göre Osmanlı'nın çok uluslu yapısının dil üzerindeki olumsuz etkisi olarak tek bir dilin dayatılmaması ve yöneticiler ile halk arasında doğan uçurum nedeniyle dilde sadeleşme akımlarının başlangıcı bir zorunluluk halini almaktadır. Dolayısıyla yazar, Tanzimat ile başlayan dilde sadeleşme akımlarını farklı kategoriler altında Cumhuriyet'e miras kalan bir politika olarak betimlemektedir. Bu kategorileri Tanzimat döneminde pragmatik sadeleşme, 1908'de başlayan tasfiyeci laik aşama ve 1930'ların radikal aşamaları olarak ele almaktadır (s. 52). Türköz, Cumhuriyet'in Batılılaşmak için öne sürdüğü modernleşmeye ulaşmanın yolları olarak beliren milliyetçilik ve laikliğin de etkisiyle Kemalist öncülerin dil ve modernlik arasında kurduğu bağı, bu bölümde çeşitli karikatür ve çocuk dergilerinden hareketle incelemektedir. Bu bağlamda yazar, ağıdalı bir dil konuşan kimselerin yaşlı ya da dini bir eğilime sahip olduğunu betimleyen çeşitli karikatürleri, Kemalist öncülerin sağlıklı olan ile bozuk olan ve saf olanla olmayan (öjenizm) arasındaki ayrımsal kategoriye gösterdikleri bir saplantı olarak değerlendirmektedir. Bahsedilen karikatürler, tarihsel zeminden hareketle soyadı üretiminin eski ve yeni bağlamında gerçekleştirdiği dışlama ve içermenin nasıl geliştiğini ele almaktadır (ss. 52-68). Bu bağlamda söz konusu bölüm, kitabın bütünlüğü içerisinde soyadı kanununun linguistik gelişmelerden nasıl etkilendiğinin kökenlerine inmektedir.

Yazar kitabında "Kanun Yaratma ve Yayma Süreci" olarak başlıklandırıldığı ikinci bölümünde ise 1934 tarihli soyadı kanunu bağlamında mecliste gerçekleştirilen tartışmaları ve kanunun ülkede yayılımının izini sürmektedir. 1934 öncesinde çeşitli çalışmalarda soyadı kanununun ilk nüvelerinin ve tartışmalarının görüldüğünü aktaran yazar, soyadı kanunu öncesi gerçekleştirilen

akademik ve siyasi tartışmaların genel bir kartografyasını çıkarmaktadır. Buna göre kanunun mecliste görüşülmesi esnasında ortaya çıkan fikir ayrılıklarının soy kavramının anlamsal karşılığı ve çeşitli diğer nitelendirmeler ile bağlantılıdır. Bu tartışma soy kavramının diğer nitelendirmelerden nasıl ayrılacağına ilişkindir. Türköz, bahsi geçen tartışmaların, soy kelimesinin anlamsal karşılığı olarak ‘ırk’ kavramının netleştirilmesi sonucunda gündemdeki yerinin azaldığına işaret etmektedir. Soy kavramının anlamsal karşılığı hakkında oluşan bu mutabakat, yabancı isimlerin Türk(çe)leştirilmesi bağlamında da özel bir önem kazanmaktadır. Osmanlı’yı, dini ön planda tutması nedeniyle Türklüğü ve Türkçeyi unutturan bir siyasi yapı olarak gören dönem düşünürleri, soyadı ile özünü unutan halkın tekrar homojen bir milli kimlik içerisinde birleştirileceği umudunu taşımaktadırlar (s. 88). Bu bağlamda aile isimlerinin de soyadı olarak kullanılabilmesi görüşüne bir şerh düşülerek etnik ve dini çağrışımların dışarıda tutulması, soyadı kanunun homojen milli bir kimlik ve ulus inşası sürecindeki önemini göstermektedir. Buna göre geçmiş aile isimleri ve dini nitelendirmeler ile bağları koparılan etnik gruplar, yeni milli kimliğin bir parçası olacak ve bunu özümseyeceklerdir. Bu doğrultuda Doğu’daki aşiret isimleri de soyadı olarak alınmaya uygun bulunmamıştır. Aile isimlerinin sonunda etnik unsur belirten eklerin kullanımının yasaklanması da etnik grupların homojen milli kimlik ütopyası içerisinde eritmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu bölümde yazar, soyadı kanununun nasıl ortaya çıktığını ve beraberinde dönemin politik iklimine de uygun olarak soyadı dolayımı ile dışlayarak içerme politikalarının nasıl gerçekleştirildiğini irdelemektedir. Buna ek olarak, soyadı kanununun ulus inşa sürecinde etkili bir homojenleştirme niyetinin aracısı olduğuna yönelik temel savlarından birisini de detaylandırmaktadır.

Türköz çalışmasının üçüncü bölümünde “Teori ve Pratikte Soyadı Üretim Yöntemleri” başlığı altında soyadlarının nasıl üretildiklerini incelemektedir. Bu bağlamda Türköz’e göre soyadı üretmenin önemli yöntemleri arasında soyadı kanunu metnini tanıtan kitapçıklar ile eski Türk adet ve örfleri yer alır. Ciddi bir onomastik stokun oluştuğu bu yıllar, aynı zamanda çeşitli entelektüellerin oluşturduğu isim kitapçıklarının da isim üretim yöntemlerinin önemli bir bileşeni olduğunu göstermektedir (s. 109). Soyadı seçme ve alma biçimlerinde nüfus belgelerini önemli bir aktör olarak ele alan yazar, dilekçeleri sosyal ve siyasal kimlik göstergeleri olarak değerlendirmektedir. Buradan hareketle de vatandaşlar, nüfus müdürlükleri ve memurlar arasındaki yazışmaları inceleyerek soyadı seçme ve alma biçimlerini belirlemektedir. Azınlıkların soyadı alma biçimlerinin tamamen sınırları çizilmiş bir çerçevede gerçekleşmediğine değinen yazar, azınlıkların soyadlarını kimi zaman değiştirdiklerini ya da muhafaza ettiklerini kimi zaman ise etnik aidiyet belirten eklerin silinerek soyadlarını nötrleştirdiklerini ya da Türkçe bir karşılık aldıklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Türkçeleştirilen ya da etnik eklerden arındırılan soyadları, milli kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak kamusal yaşamlarında bireylere eşlik eder. Türköz, arşiv belgelerinden hareketle soyadı verme/alma pratiklerinin bir yönteminin olup olmadığını sorunsallaştırmaktadır. İlgili arşiv belgelerine süreçten sorumlu memurlar tarafından düşülen geri dönüş notlarından elde ettiği bulgularla bu süreçte ilgili memurun tavrı ile soyadı oluşturmanın arasında bir ilişki bulunduğuna değinerek nesnel bir yöntemin varlığının söz konusu olmadığını vurgulamaktadır. Diğer taraftan memurların soyadlarını dini ve etnik

bir aidiyet içererek seçen bireylere yönelik tutumlarında da değişiklikler görüldüğünü tespit etmektedir. Bu bağlamda ulus inşası sürecinde devlet personellerinin tutumları önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümü ise “Devletin Hayalinin Bireysel Hikayeleri Olarak Soyadı Kanunu ‘Tarih Anlatım’ları” olarak başlıklandırılmıştır. Bu bölüm ve devamındaki “Külfet Olarak Gayrimüslim Soyadı” başlıklı beşinci bölüm, Türköz’ün çalışmasının sözlü tarih anlatıları yoluyla soyadı alma biçimlerinin hikayelerine odaklanmaktadır. Kelimeler ile sosyal ve toplumsal bağlar arasındaki ilişkilerden hareketle ulus inşa sürecini resmeden bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda yazar, Türkiye’nin Batısı olarak belirttiği İstanbul’da yaptığı mülakatları Müslüman, Hristiyan ve Musevi kadın ve erkeklerle 1998-2000 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Soyadı hikâyelerinin nostalji ve gerçeklik arasında sıkışıp kaldığını gösteren bu mülakatlar; farklı sosyal, ekonomik ve etnik grupların soyadlarına nasıl tepki verdiklerini anlamlandırmak açısından da önemlidir. Türköz, katılımcıların soyadı alma hikâyelerindeki edilgen konumlarını aktarırken, soyadı alma deneyimlerinde nelerin etkili olduğuna da değinmektedir. Buna göre katılımcılar, soyadlarının kimi zaman öğretmenleri tarafından verildiğini belirtirken kimi zaman da refakatçi ya da vasileri olmadıkları için mahkeme aracılığıyla ya da sarhoş bir nüfus memuru tarafından verildiğini aktaran trajikomik hikâyelerini anlatmaktadırlar. Bu hikâyelerin yanında Türköz katılımcıların soyadlarının ya da aile isimlerinin çeşitli gerekçelerle Türkçeleştirildiği hatıralara da yer vererek dini ve etnik sebeplerle birçok katılımcının soyadının başka bir Türkçe kelimeyle ya da Türkçe eş anlamlısı ile değiştirildiğini tespit etmektedir. Sonuç olarak soyadı hatıralarının her ailenin ve bireyin kendine dokunan yönleri ile hafızalarında yer edindiği kırılmalar ya da travmalar olduğunu gösteren bu bölüm, soyadı deneyimlerinin öznelliğini göstermektedir. Bir diğer taraftan emval-i metruke kanunu ya da gayrimüslimlerin Müslüman çoğunluk karşısında eğitim ve sosyal hayatlarında sıkıntı çekmemeleri adına soyadlarında bulunan etnik aidiyetlerinden vazgeçmeleri de kamusal alanda var olabilmenin gerekçesi olarak Türkçe soyadın önemini göstermektedir. Yazarın bir katılımcıdan aktardığı ilginç anekdota göre; Atatürk’ün orkestra şefinin Türk olmaması nedeniyle; Atatürk’ün ona mesleğini icra edebilmesi için bir Türk soyadı ve ismi alması önerisinde bulunması, dönemin soyadı, Türkleştirme ve kamusal hayat arasındaki bağlantıyı kristalleştirmektedir (s. 175). Yazar, Anadolu’da Ermeni ve Yahudilerin aile adları sebebiyle yaşadıkları sıkıntıları da konu edinmekle birlikte onların soyadı kanunu etrafında nasıl Türkleştirildiği ve millî kimlik inşa süreci boyunca aile ilişkilerinin dahi nasıl etkilendiğine odaklanmaktadır.

Türköz, çalışmasının “Herkes fantazisine Göre Bir Soyadı Uydurmuştur’: Soyadları ve Eleştirileri” başlıklı altıncı ve “Soyadı Kanunu ve 1930’ların Savunmacı Milliyetçiliğinin 21. Yüzyıldaki Mirası” başlıklı yedinci bölümlerinde ise soyadı kanunu sonrasındaki döneme odaklanarak hem soyadlarına hem de isimlerine yönelik vatandaşlar tarafından getirilen şikayetleri, değişiklik taleplerini ve soyadı kanununun 1930’lardan bugüne kalan mirasını incelemektedir. Buna göre Türköz, erken Cumhuriyet dönemi isimlendirme pratiklerinin vatandaşların rastgele aldıkları anlamsız soyadları dolayısıyla bir külfet olduğuna değinir. Bahsi geçen bu külfet, kimi zaman ekonomik statülerindeki değişimlerle kimi zaman da Kürtçe isim koyma talepleri bağlamında

kristalleşmektedir. İsim ve soyadı değiştirme davalarının etnik kimlik belirtmediği sürece sorunsuz işlediğine değinen yazar, etnik kimlik belirten isim ve soyadı değişikliklerinin ulusal bütünlüğü koruma bağlamında reddedildiğini vurgulayarak politikanın sürekliliğine dikkat çeker. Son bölümde kitabın bütününe dair bir özete yer veren yazar, soyadlarının ve isimlerin bir gölge gibi bireylerin sosyal ve siyasal olarak kurulmasında ne gibi bir işlevsellik taşıdığına yönelik vurgusunu, soyadlarının ataerkil yapıları bağlamından hareketle tekrar ele almaktadır.

Türkiye tarihini Osmanlı'dan hareketle ele alarak inceleyen birçok eser, ait oldukları farklı bilimsel paradigmalara rağmen Osmanlı'dan Türkiye'ye miras kalan patriyarkal devleti betimleyerek devletin kadir-i mutlaklığını ve modernleşme konusundaki öncülüğünü vurgular (Dinler, 2011). Fakat bu öncülüğün neden olduğu sonuçlara yeterince odaklanmadan devlet ve toplumu ayrı kategoriler olarak kurgulayan bu literatür, indirgemeci yaklaşımları nedeniyle bireylerin hikâyelerini, duygularını ve failliklerini görmezden gelir ya da göremez. Bu tartışmalar çoğunlukla merkezine devlet gibi makro kavramları yerleştirmektedir. Dolayısıyla modernleşme ve ulus inşası süreçlerinde devlet dışı aktörleri görmezden gelmektedir. Türköz'ün eseri ise belirtilen modernleşme paradigmalarından beslenmekle birlikte, modernleşme dinamiklerinden etkilenen bireylerle gerçekleştirdiği mülakatlarla çalışmasını indirgemeci bir yaklaşımdan kurtarmaktadır. Dolayısıyla tarih yazımında özne olarak devletin yanında vatandaşlara da yer vermektedir. Türköz'ün sözlü tarih anlatılarına yer vererek çalışmasını kurgulaması, tepeden inme ve dayatmacı güçlü devlet karşısındaki bireylerin bu uygulamalara karşı verdikleri tepkilerin ve yaşadıkları sosyal-psikolojik değişimlerin gözlemlenmesi açısından da önemlidir. Milli kimlik inşasının önemli bir aracı olarak beliren soyadı siyasetini, arşiv belgeleri ve meclis tutanaklarıyla da beraber inceleyen yazar, sözlü tarih anlatıları ile arşiv belgelerini, belgelerin arzuları hilafına okumaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın tarih anlatısı tek yönlü devlet egemen bir anlatıdan kurtularak, sürecin önemli parçaları olarak bireylerin durumlarına ve pozisyonlarına odaklanmaktadır. Böylelikle çalışma, yukarıda belirtilen modernleşmeci anlatılar karşısında özgün bir noktada konumlanmaktadır.

Aynı zamanda eserde dönemin matbu literatüründeki karikatürlere, öykülere ve şiirlere yer vererek eski ve yeni arasındaki geçişkenliğin topluma nasıl yansıtıldığına dair soyadı kanununun ön bir portresini çizmektedir. Bu doğrultuda soyadlarının ve dilin kullanımı arasındaki kültürel zemini ortaya çıkartması kıymetli bir yerde durmaktadır. Bahsi geçen karikatürlerin, okuyucuya dönemin basın ve iktidar ilişkilerini yansıtması açısından da ayrıca önemli olduğu görülmektedir.

Bütün bu özgünlük ve niteliklere rağmen çalışma çeşitli açılardan eksiktir. İlk olarak eserde kapsamlı bir sonuç kısmı bulunmamaktadır. Sonuç kısmının olmaması okuyucunun eserin savlarını kapsamlı bir biçimde değerlendirmesine imkân tanımamaktadır. Bir diğer taraftan söz konusu eserde hem teorik çerçeve hem de kitabın bölümlerine dair yapılan genel değerlendirmelerin yer yer tekrara düştüğü gözlemlenmektedir. Yazar son bölümde soyadının günümüze iz düşümlerini değerlendirirken feminist teori ile soyadı kanunu arasında dirsek teması kurmaya çalışmasına rağmen, bu anlatıyı da bir tekrara indirgemektedir. Buna göre bu bölümde soyadlarının nasıl oluştuğunun ve Dünya tarihi içerisindeki evriminin bir tekrarına yer vermektedir. Bunun

yanı sıra soyadı hikâyelerinin barındırdığı sınırlılık da çalışma açısından iyileştirmeye açıktır. Elbette hem sözlü tarih incelemelerini hem de arşiv belgelerini incelemek için farklı etnik ve dini grupların daha yoğun yer aldığı bir coğrafya olarak İstanbul'u seçmek çalışma açısından önemli olsa da soyadı hikâyelerinin ulus inşası ile kesişme sürecinde Türkiye'nin Doğusu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin de anlamlı bir katkı sağlayabilme potansiyeli mevcuttur. Dolayısıyla sadece Avrupa yakası ve Adalar nüfus müdürlüklerindeki arşivlerin incelenmesiyle yürütülen bir çalışmanın, benzer şekilde mülakatların barındırdığı sınırlılıklar da düşünüldüğünde Türkiye'ye referansla ulus inşa sürecine dair vurgusu geliştirilmeye muhtaçtır. Çalışmanın ölçeğini ve mülakatlarını önemli bulmakla beraber soyadı verme-alma pratiklerinin İstanbul'da ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde farklı gerçekleşeceği düşüncesini paylaşmaktayım. Yazarın kendisinin de bahsi geçen bölgelerde soyadı siyasetinin nasıl cereyan ettiğine ve sonrasına dair çeşitli ikincil kaynaklardan aktardığı bilgiler, belirtilen bölgelerin önemini doğrular nitelikte gözükmektedir. Bu doğrultuda eserde gerek sözlü tarih anlatılarının merkezindeki görüşmecilere gerek de arşiv belgelerinin incelendiği yerlere bakıldığında ulus inşası sürecine soyadları bağlamından eklemlenen bazı etnik grupların eksik bırakıldığı görülmektedir. Belirttiğim bölgelerdeki köy ve diğer yerleşim birimlerinde gerçekleştirilen isim değişikliklerinin Türköz'ün belirttiği gibi ulus inşası ve okunaklılık bağlamında bir süreci imlediği de göz önüne alındığında soyadı kanununun bu bölgelerde ne düzeyde işlevselleştiği 'devletin okunaksızlık fatihi' olarak anlaşılmasında önemli bir çıktı oluşturabilirdi. Nitekim Barış Ünlü'nün (2022) belirttiği; Müslümanlığın, Türklük tarafından dikey bir eksende kesildiğine dair hipotezi de düşünüldüğünde bahsi geçen bölgelerin çalışmada anlamlı bir karşılaştırma zemini ortaya çıkarması mümkündür. Diğer taraftan eserin dilinin ve üslubunun sade ve akıcı bir anlatımla buluşması ise eserin okuyucu tarafından rahat bir şekilde anlaşılmasına ciddi bir katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Barthes, R. (2014) *Çağdaş Söylenler. İstanbul: Metis Yayınları.*
- Dinler, D. (2011) Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi. *Praksis*, no. 9, 17–54
- Türköz, M. (2018) *Naming and Nation-building in Turkey: The 1934 Surname Law.* London: Palgrave Macmillan.
- Türköz, M. (2023) "Bu Soyadı Alınmamış İse..." *Ulus İnşası ve Soyadları.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünlü, B. (2022) *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi.* Ankara: Dipnot Yayınları.